

Alicja Walichnowska
Uniwersytet Warszawski

ORONIMIA ZACHODNIEJ CZĘŚCI BESKIDU NISKIEGO

Nazwy górskie (oronimy) to jedne z najstarszych nazw własnych, które funkcjonują w różnych językach. Dlatego też badania nad nazewnictwem obszarów górskich pozwalają pokazać wiele ciekawych zjawisk językowych i pozajęzykowych, które wpływały na kształtowanie się tego zasobu nazewniczego.

Zakres i cel pracy

Prezentowana praca licencjacka obejmuje zagadnienia nazewnictwa szczytów górskich zachodniej części Beskidu Niskiego, przy czym część zachodnia rozumiana jest jako teren od Przełęczy Tylickiej na zachodzie do wysokości Przełęczy Kuchtowskiej na wschodzie. W skład opisywanego obszaru wchodzi pasma górskie tj.: Góry Grybowskie, Góry Hańczowskie, pasma Magurskie: Magury Małastowskiej i Wątkowskiej oraz pasmo graniczne.

Wybór terenu został podyktowany nie tylko zainteresowaniami autorki, lecz także potrzebą zmierzenia się z tematem, który (mimo licznych studiów oronimicznych) wydaje się wciąż niezbadany. Celem pracy jest próba przeanalizowania oronimów w kontekście ich etymologii, motywacji i kręgów leksykalnych, z których czerpano w momencie nazywania przestrzeni górskiej. Analiza etymologii oronimów pozwoli odkryć wpływy obce w badanej leksyce oraz wskazać motywacje nazewniczne tych oronimów, które (w pierwszym kontakcie) wydają się nieczytelne etymologicznie. Nazwy tego typu są również świadectwem dawnych kontaktów pozajęzykowych (procesy osiedleńcze, migracje itp.). W nazwach własnych zachodniej części Beskidu Niskiego można odnaleźć także ślady gwary łemkowskiej.

Metodologia i podstawa materiałowa

W omawianej pracy termin *oronim* jest rozumiany jako nazwa wierzchołka góry (szczytu). Nie włączam do przedstawionej analizy nazw przełęczy, wzgórz i innych elementów przestrzeni. Aby pokazać związki z rzeczywistością pozajęzykową, przedstawiam w pracy również rys historyczny osadnictwa na terenie Beskidu Niskiego, z uwzględnieniem wędrowek pasterskich Wołochów i ich wpływów na badane nazewnictwo.

Przedmiot badań jest rzadko poruszany w pracach onomastycznych, szczególnie jeśli chodzi o obszar Beskidów. W zakresie oronimii prace badawcze skupiają się raczej na nazewnictwie najwyższych i najchętniej uczęszczanych pasm górskich [1]. Zwrócenie uwagi na Beskid Niski, a w szczególności jego zachodnią część, wynika z chęci próby zbadania słownictwa tej części Podkarpacia. Ograniczenie materiału do nazw zachodniej części obszaru, wynika

z dużej liczby nazw górskich występujących na tym terenie. W porównaniu z nazewnictwem innych części Karpat, Beskid Niski można uznać za teren obfitujący w interesujące nazwy terenowe, co niestety nie przekłada się na opracowania naukowe. Opisy oronimów, które można odnaleźć w pracach naukowych, najczęściej ograniczają się do podania etymologii najliczniej występujących nazw [10; 18].

Głównym źródłem, które posłużyło jako materiał do omawianej pracy, są współczesne mapy [Beskid Niski 1: 70 000] i [Beskid Niski 1: 50 000], analizowane w sposób porównawczy. Porównanie dwóch współczesnych map Beskidu Niskiego pozwoliło na wyodrębnienie 217 oronimów zachodniej części Beskidu Niskiego. W pracy nie zostaną omówione nazwy przełęczy. Niektóre z zanotowanych oronimów pojawiają się z większą, niż inne, częstotliwością, nie są zatem nazwami jednostkowymi. W badaniach oronimów wykorzystano z: przewodników, dostępnych publikacji książkowych i artykułów naukowych [5]. Nazwy, wyekscerpowane z map, porównano w zakresie występowania i zanotowano różnice, dotyczące zmiany nazwy w zależności od opracowania kartograficznego mapy. Do analizy zebranego materiału wykorzystano słowniki języka polskiego oraz słowniki etymologiczne, w niektórych przypadkach sięgnięto do słowników języków obcych, *Słownika nazwisk Polaków* i słowników nazw miejscowych.

Klasyfikacja

W analizie typów nazw wykorzystany został podział nazw miejscowych zaproponowany przez W. Taszyckiego (przytoczony za E. Rzetelską-Feleszko). Wygląda on następująco:

- a. n. topograficzne,
- b. n. kulturowe,
- c. n. metaforyczne,
- d. n. dzierżawcze,
- e. n. pamiątkowe,
- f. n. przeniesione
- g. n. relacyjne,
- h. n. zdrobniałe (jako kategoria dodatkowa, występująca wraz z innym typem motywacji.)

W trakcie próby klasyfikacji zauważyć można wyraźną dominację nazw topograficznych. Zrodziła się zatem potrzeba doprecyzowania podziału tej grupy, uwzględniono zatem te elementy topograficzne, do których odnoszą się dane nazwy. Wobec tego proponuję następujący podział nazw topograficznych:

- a. związane ze światem roślinnym,
- b. związane ze światem zwierzęcym,
- c. odnoszące się do kształtu góry,

d. związane z podziałem terenu (podział terenu rozumiany, jako wyznaczenie granicy i dookreślenie lokalizacji z zastosowaniem apelatywu gwarowego)

e. charakteryzujące:

- lokalizujące,
- związane z barwą,
- związane z wielkością,

f. związane z inną nazwą na określenie góry (np. w innym języku),

g. związane z przestrzenią i podłożem,

h. związane z obiektem znajdującym się w pobliżu,

i. związane z trudnościami w terenie,

inne (np. nazywające zjawiska).

Doprecyzowanie klasyfikacji pozwoli na wysnucie bardziej szczegółowych wniosków na temat związków między rzeczywistością językową i pozajęzykową. Dodatkowe omówienie poszczególnych typów motywacyjnych pozwoli dostrzec zarówno przydatność klasyfikacji W. Taszyckiego, jak i ograniczenia, które narzuca.

W pracy wprowadzono również podział na nazwy analityczne i syntetyczne. Zauważono większą frekwencję występowania nazw syntetycznych (74 %), kosztem nazw analitycznych (26 %). Doprecyzowano rozumienie terminów i omówiono w odrębnych częściach pracy oba rodzaje nazw. W tym celu (jako część pracy) sporządzone zostaną dwa słowniki. Jeden zawierający wszystkie nazwy syntetyczne występujące na danym terenie, drugi uzupełniający owe nazwy o nazwy analityczne. Podział ten pozwolił także na wprowadzenie kolejnej klasyfikacji, odnoszącej się wyłącznie do nazw analitycznych typu topograficznego, które:

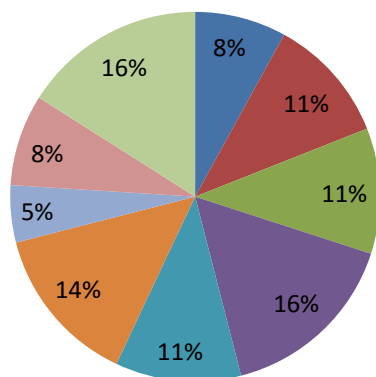
1. określają wysokość, np. *Mały Ferdel*
2. określają barwę, np. *Biała Skala*
3. określają kształt, np. *Ostry Wierch*
4. wskazują na brak roślinności, np. *Sucha Homola*
5. określają występującą roślinność, np. *Jodłowa Góra*
6. określają występowanie zwierząt, np. *Jastrzębska Góra*
7. lokalizują, np. *Trzeci Kopiec*
8. wskazują na inny element natury, np. *Kamienny Wierch*
9. inne (nazywają obiekt z zastosowaniem ap. góra lub in. określenia) np.

Ostry Dział

Analiza

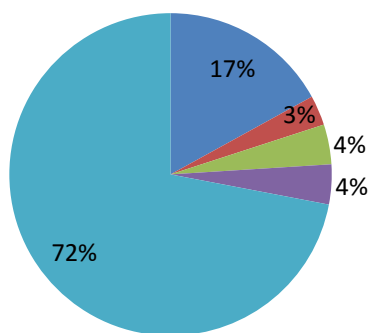
W celu zobrazowania zależności i frekwencji występowania typów nazw w obu członach, sporządzono dwa wykresy (wykres 1., dot. członu pierwszego nazw analitycznych, wykres 2. członu drugiego nazw), wskazujące na procentowy udział nazw (z zastosowaniem podanego wyżej podziału) wśród nazw analitycznych typu topograficznego.

Wykres 1

- określające wysokość
- określające barwę
- określające kształt
- wskazujące brak roślinności
- określające występującą roślinność
- określające występujące zwierzęta
- określające lokalizację
- wskazujące inny element natury
- inne (nazywające obiekt za pomocą ap. góra, lub in.)

Wykres 2

- określające wysokość
- określające roślinność
- określające brak roślinności
- określające kształt
- inne (nazywające obiekt z pomocą ap. góra, lub in.)

Zaskakujące okazały się wyniki analizy. W członie pierwszym (wykres 1.) wystąpiły wszystkie wymienione typy klasyfikacyjne nazw topograficznych, w porównywalnie dużym stopniu. Nazw charakteryzujących ze względu na: kształt, barwę i wysokość było w sumie 30 %. Analizując drugie człony nazw analitycznych (wykres 2.), zauważyć można, że przeważają wśród nich różne synonimy i hiponimy apelatywu 'góra', stanowią one aż 72 % wszystkich nazw członu drugiego typu topograficznego. Nie mamy natomiast żadnego oronimu, zawierającego drugi człon, który charakteryzowałby barwę (np. *Góra Biała*). Z analizy wykresów widać, że drugi człon oronimu, jest zwykle rzeczownikiem, określanym przez pierwszy człon.

Największą frekwencją wśród nazw analitycznych odznaczają się nazwy topograficzno-topograficzne, stanowią one 58 % toponimów analitycznych. O przynależności do konkretnej jednostki lub grupy społecznej informują następujące nazwy: *Bordiów Wierch*, czy *Soltysia Góra* (21 % nazw analitycznych). Nazwy z jednym z członów typu metaforycznego (np. *Maślana Góra*) stanowią 7,5 % nazw analitycznych, taką samą liczbę stanowią nazwy z

członem pamiątkowym (np. *Parkowa Góra*). Nazwę z członem typu kulturowego (np. *Kiczera-Żdżar*) stanowi 5 % nazw, nazwę ponowionotopograficzną (*Pętna Góra*) zanotowano tylko raz.

Ponad 40 % nazw analitycznych, stanowią nazwy zawierające apelatyw *góra*. Drugim, pod względem liczebności, najczęściej pojawiającym się apelatywem jest *wierch*, występujący jednak prawie dwukrotnie rzadziej niż apelatyw *góra*. Warto jednak zauważyć, że apelatyw *góra* nie został wykorzystany na drodze derywacji semantycznej i nie stworzył żadnej nazwy syntetycznej, natomiast *wierch* pojawia się często, także jako podstawa derywacji strukturalnej.

Wstępne wnioski

W celu precyzyjniejszej klasyfikacji i głębszej analizy sporządzone zostaną dwa słowniki nazw szczytów występujących na badanym terenie. Pozwoli to wyraźnie zaprezentować prawdopodobne etymologie nazw i wskazać dominujące tendencje w procesie nazewniczym oronimów zachodniej części Beskidu Niskiego. Pierwsze wnioski, które pojawiły się, już w momencie zakończenia pracy nad słownikiem form analitycznych, pozwalają zauważyć zwiększona frekwencyjność wpływów obcych języków w omawianych oronimach. Widać także potrzebę dookreślenia przestrzeni przy pomocy apelatywu *góra*, lub jego hiponimu. Nazwy gór poświadczają również doniesienia historyczne, dotyczące wędrówek ludów pasterskich przez polskie Karpaty.

Następnie (na podstawie danych ze słowników) omówiony zostanie podział na nazwy rodzime i obce. Podział będzie wzbogacony o wykresy i tabele, które pozwolą zauważyć, które języki obce najsilniej wpływają na nazewnictwo tego terenu.

Po przeanalizowaniu oronimów, z zastosowanymi podziałami, nastąpi próba podsumowania rozważań. Wydaje się, że z pewnością dostrzeżona zostanie wyraźna dominacja wpływu gwar łemkowskich. Wstępna analiza pokazuje, że (w zakresie kręgów semantycznych) olbrzymi wpływ będzie miało słownictwo związane zarówno z hodowlą pasterską, jak i wędrówką ludności, osiedlającej się na tym terenie. Z pewnością większość nazw będą stanowiły nazwy topograficzne. Jak widać, już wstępne wnioski, pokazują bogactwo i różnorodność oronimii na tym terenie, zatem opracowanie końcowe powinno wykazać nie tylko dominujące tendencje nazewnicze obszarów górskich, lecz również zauważalne przenikanie się kultury i natury w oronimii Beskidu Niskiego.

Literatura

1. Rzetelska-Feleszko E. Nazwy miejscowe, [w:] Polskie nazwy własne. Encyklopedia – Warszawa: 1988, s. 191-231.
2. Mrózek R., Nazwy górskie [w:] Polskie nazwy własne. Encyklopedia – Warszawa: 1988, s. 259-269.
3. Wolnicz-Pawłowska E. Pogranicze południowe, [w:] Polskie nazwy własne. Encyklopedia – Warszawa: 1988, s. 467-477.

4. Beskid Niski dla prawdziwego turysty. Przewodnik. – Pruszków: 2002.
5. Rieger J. Słownictwo i nazewnictwo łemkowskie. – Warszawa: 1995.
6. Wielocha A. Tajemnicza nazwa „Beskid”- jej desygnaty, konteksty i znaczenia (część II), [w:] Płaj, nr 40 (wiosna 2010)
7. H. Górniewicz, Nazwy terenowe i ich podział wewnętrzny, [w:] Geografia nazewnicza. Red. Rymut K. Materiały z VII Konferencji Onomastyki Słowiańskiej. – Wrocław 1983, s. 7-17.
8. Nitsch K. Z góralskich nazw miejscowych i osobowych. „Język Polski”, 1933.
9. Taszycki W. Praca dr. S. Hrabca, pt. Huculskie nazwy geograficzne. – Kraków: 1946.
10. Jurczyńska-Kłosok A. Językowy obraz Karpat Polskich zawarty w mikrotoponimii Gorców. „Onomastica” LIV (2010), s. 121 – 138.
11. Holly K. Nazwy terenowe Żywiecczyny. „Onomastica” XXXV (1990).
12. Mrózek R. Determinanty funkcjonowania systemu mikrotoponimicznego na polsko- czeskim pograniczu językowym, [w:] V ogólnopolska konferencja onomastyczna Poznań 3-5 września 1985 Księga referatów. Red. Zierhoffer K. – Poznań: 1988.
13. Borek H. Nazwy relacyjne w toponimii, [w:] V ogólnopolska konferencja onomastyczna Poznań 3-5 września 1985 Księga referatów. Red. Zierhoffer K. – Poznań: 1988, s. 43-53
14. Rzetelska-Feleszko E. Nazwy terenowe dawniej i dziś. „Onomastica” XXVII (1982), s. 173 - 185
15. Komorowska E. Nazwy metaforyczne w mikrotoponimii tatrzańskiej. „Onomastica” XLV (2000).
16. Kornaszewski M. W sprawie klasyfikacji nazw terenowych. Uwagi i propozycje. „Onomastica” (1956).
17. Węgrzyn T. Nazwy górskie polskiej części Bieszczadów. Onomastica LI (2006).
18. Sprzączkowski K. O niektórych typach górskich nazw terenowych. „Onomastica” XL (1995).
19. Mrózek R. Status oronimii w subsystemie toponimicznym i w toponomastyce. [w:] Toponimia i oronimia. Red. Cieślíkowa A., Czopek-Kopciuch B. – Kraków: 2001.
20. Kopertowska D. Oronimia w toponimii- teoria a terenowy konkret. [w:] Toponimia i oronimia. Red. Cieślíkowa A., Czopek-Kopciuch B. – Kraków: 2001.
21. Strona internetowa: www.beskid-niski.pl

Słowniki:

1. Słownik staropolski. Red. Urbańczyk S. – Wrocław: 1953–2002.
2. Karłowicz J., Kryński A. A., Niedźwiedzki W. Słownik języka polskiego. – Warszawa: 1900–1927.
3. Linde S. B. Słownik języka polskiego. – Warszawa: 1807–1814.
4. Słownik języka polskiego. Red. W. Doroszewski. – Warszawa: 1958-1969.
5. Uniwersalny słownik języka polskiego. Red. S. Dubisz. – Warszawa: 2003.
6. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków: 1927.
7. Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków: 2005.
8. Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków: 1952–1982.
9. Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany. Red. Rymut K. – Kraków: 1996–2007.
10. Nazwiska Polaków. Red. Rymut K. – Kraków: 1999.

11. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. Sulimierski F., Chlebowski B., Walewski W. – Warszawa: 1880–1902.

Аліція Валіхновська. Оронімія західної частини Низького Бескиду

Гірські назви (ороніми) – одні з найдавніших власних назв, які функціонують у різних мовах. Тому дослідження назв гірських територій дозволяють показати багато цікавих мовних та позамовних явищ, які впливали на творення цього засобу номінування.

Alicia Valichnovska. Oronimia of the Western Part of the Beskid Niski

Oronimis – the names of mountains – are one of the oldest proper nouns that function in different languages. Therefore researches that are carried out on the nomenclature of mountains let us to emphasise many interesting linguistic and paralinguistic phenomena, that have influenced the way this area forms.